

УДК 784.4:801.8+782.1:801.8

DOI <https://doi.org/10.32782/facs-2025-2-3>

**В'ячеслав БОЙКО**

кандидат мистецтвознавства, доцент, завідувач кафедри хорового диригування та академічного співу, Харківська державна академія культури, Бурсацький узвіз, 4, м. Харків, Україна, 61057

**ORCID:** 0000-0003-1020-6937

**Вікторія ГІГОЛАЄВА-ЮРЧЕНКО**

кандидат мистецтвознавства, старший викладач кафедри хорового диригування та академічного співу, Харківська державна академія культури, Бурсацький узвіз, 4, м. Харків, Україна, 61057

**ORCID:** 0000-0001-8137-487X

**Ігор САХНО**

кандидат мистецтвознавства, старший викладач кафедри хорового диригування та академічного співу, Харківська державна академія культури, Бурсацький узвіз, 4, м. Харків, Україна, 61057

**ORCID:** 0009-0007-5318-640X

**Бібліографічний опис статті:** Бойко, В., Гіголаєва-Юрченко, В., Сахно, І. (2025). Артикуляція як основа виразності академічного та хорового співу. *Fine Art and Culture Studies*, 2, 17–22, doi: <https://doi.org/10.32782/facs-2025-2-3>

## АРТИКУЛЯЦІЯ ЯК ОСНОВА ВИРАЗНОСТІ АКАДЕМІЧНОГО ТА ХОРОВОГО СПІВУ

У статті досліджується артикуляція як один із базових чинників формування вокальної виразності в академічному сольному та хоровому співі. Артикуляційна виразність розглядається не лише як технічна навичка, пов'язана з чіткою вимовою тексту, а як важливий художній засіб, що визначає смислову точність, інтонаційну гнучкість, стилістичну достовірність і комунікативну переконливість виконавського вислову. Артикуляція безпосередньо впливає на логіку фразування, мовно-музичну інтонацію, динамічну структуру та психологічну виразність співу. У сольному академічному виконанні вона тісно пов'язана з індивідуальним трактуванням тексту, формуванням емоційного образу й філологічною точністю, тоді як у хоровій практиці артикуляційна злагодженість набуває значення колективної інтерпретації, що забезпечує ансамблеву чіткість, темброву єдність та стилістичну однорідність. **Мета дослідження** полягає у виявленні ролі артикуляції як важливого компонента вокальної виразності та обґрунтуванні її значення у фаховій підготовці академічних співаків, з урахуванням особливостей сольного й хорового виконання. **Методи дослідження** охоплюють аналітичний огляд сучасної науково-педагогічної та вокально-фонетичної літератури, порівняльний аналіз технік артикуляції в різних формах академічного виконавства. **Наукова новизна** полягає в комплексному підході до розгляду артикуляції як інтегрального явища, що охоплює мовленнєвий, музично-інтонаційний і психофізіологічний рівні, а також у висвітленні методичних принципів її розвитку як у сольній, так і в ансамблевій практиці. **Результати дослідження** доводять, що розвиток артикуляційної культури є ключовим чинником підвищення якості вокального виконання. Практика показує, що систематична робота над дикцією, артикуляційна вправність і координація мовленнєвого апарату сприяють чіткому інтонуванню, стилістичній точності та емоційній виразності виконання. Рекомендовано впровадження артикуляційного тренінгу у навчальні програми сольного та хорового співу, включаючи вправи на дикційну чіткість, роботу з поетичним текстом та узгодження артикуляційних акцентів у хорі.

**Ключові слова:** артикуляція, академічний спів, хорове виконавство, вокальна виразність, дикція, інтонація, ансамбль, фразування.

**Viacheslav BOIKO**

Candidate of Art Criticism, Associate Professor, Head of the Department of Choral Conducting and Academic Singing, Kharkiv State Academy of Culture, Bursatsky Uzviz, 4, Kharkiv, Ukraine, 61057

**ORCID:** 0000-0003-1020-6937

**Viktoriya GIGOLAYEVA-YURCHENKO**

*Candidate of Art Studies, Senior Teacher at the Department of Choral Conducting and Academic Singing, Kharkiv State Academy of Culture, Bursatsky Uzviz, 4, Kharkiv, Ukraine, 61057*

**ORCID:** 0000-0001-8137-487X

**Igor SAKHNO**

*Candidate of Art Studies, Senior Teacher at the Department of Choral Conducting and Academic Singing, Kharkiv State Academy of Culture, Bursatsky Uzviz, 4, Kharkiv, Ukraine, 61057*

**ORCID:** 0009-0007-5318-640X

**To cite this article:** Boiko, V., Gigolayeva-Yurchenko, V., Sakhno, I. (2025). Artykuliatsiia yak osnova vyraznosti akademichnoho ta khorovoho spivu. [Articulation as the basis of expressiveness of academic and choral singing]. *Fine Art and Culture Studies*, 2, 17–22, doi: <https://doi.org/10.32782/facs-2025-2-3>

## ARTICULATION AS THE BASIS OF EXPRESSIVENESS OF ACADEMIC AND CHORAL SINGING

*The article examines articulation as one of the basic factors in the formation of vocal expressiveness in academic solo and choral singing. Articulatory expressiveness is considered not only as a technical skill related to a clear pronunciation of the text, but as an important artistic tool that determines the semantic accuracy, intonational flexibility, stylistic reliability and communicative conviction of the performing expression. Articulation directly affects the logic of phrase, linguistic-musical intonation, dynamic structure and psychological severity of singing. In solo academic execution, it is closely related to the individual interpretation of the text, the formation of emotional image and philological accuracy, whereas in choral practice articulatory coordination becomes the importance of collective interpretation, which ensures ensemble clarity, timbre and stylistic uniformity. **The purpose of the study** is to identify the role of articulation as an important component of vocal expressiveness and substantiation of its value in the professional preparation of academic singers, taking into account the features of solo and choral performance. **Research methods** cover an analytical review of modern scientific-pedagogical and vocal-phonetic literature, a comparative analysis of articulation techniques in various forms of academic performance. **The scientific novelty** lies in the comprehensive approach to the consideration of articulation as an integral phenomenon, which covers speech, musical-intonational and psychophysiological levels, as well as in the coverage of methodological principles of its development both in solo and ensemble practice. **The results of the study** prove that the development of articulatory culture is a key factor in improving the quality of vocal performance. Practice shows that systematic work on diction, articulation skill and coordination of the speech apparatus contribute to clear intonation, stylistic accuracy and emotional expressiveness of performance. It is recommended that you introduce articulation training in solo and choral training programs, including dictionary exercises, work with poetic text and coordination of articulatory accents in the choir.*

**Key words:** articulation, academic singing, choral performance, vocal expressiveness, diction, intonation, ensemble, phrase.

**Актуальність проблеми.** У системі професійної вокальної підготовки артикуляція посідає чільне місце як важливий чинник формування вокальної виразності, смислової точності й комунікативної переконливості виконання. Особливої актуальності ця проблема набуває в умовах сучасних вимог до художнього рівня академічного сольного та хорового співу, де точність інтонації, чіткість мовлення й стилістична достовірність є критеріями виконавської досконалості. Водночас, у практиці вокального навчання артикуляційна техніка часто розглядається лише як допоміжний аспект дикції або ж зводиться до механічного повторення тексту без достатнього усвідомлення її функцій у музично-виконавському процесі. Це зумов-

лює необхідність системного підходу до артикуляції як до комплексного явища, що охоплює мовленнєвий, інтонаційний, психофізіологічний та естетичний рівні.

Зміна естетичних орієнтирів у сучасному виконавському мистецтві, зокрема зростання уваги до текстово-смислової інтерпретації вокальних творів, вимагає від співаків високого рівня артикуляційної культури. З одного боку, академічний сольний спів потребує індивідуалізованого підходу до кожного слова як елементу художнього образу; з іншого – хорове виконання передбачає повну артикуляційну узгодженість, де колективна чіткість вимови прямо впливає на ансамблеву точність, ритмічну координацію, інтонаційну цілісність

і змістову виразність виконання. Крім того, артикуляція є своєрідним «посередником» між мовою й музикою: вона формує логіку фразування, динамічну хвильову структуру, ритмічну організацію вокальної партії та забезпечує її стилістичну автентичність.

На тлі розвитку нових методичних підходів у вокальній педагогіці та активного впровадження інтегрованих освітніх моделей, вивчення артикуляції як складової вокального професіоналізму набуває не лише теоретичного, а й практичного значення. Зокрема, потребує уточнення система вправ, спрямованих на формування артикуляційної виразності, критерії оцінки дикції й логіки вокального мовлення, а також методи поєднання фонетичних і музичних компонентів у процесі виконання. Водночас зростає потреба у міждисциплінарному аналізі артикуляційних процесів – на перетині вокальної педагогіки, лінгвістики, музикознавства й психології виконавства.

Таким чином, дослідження артикуляції як основи виразності академічного та хорового співу є вкрай актуальним для сучасної вокальної науки й практики, оскільки дозволяє сформулювати цілісне уявлення про її роль у художньому моделюванні вокального тексту та забезпеченні професійної якості виконавства.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** Проблема артикуляції в академічному та хоровому співі знаходить відображення у працях сучасних українських і зарубіжних дослідників, однак більшість із них розглядає це явище в контексті загальної вокальної техніки, дикції або ансамблевої узгодженості, що обумовлює потребу в комплексному міждисциплінарному осмисленні. У працях українських авторів (Т. Ланіної, О. Стахевича, П. Волошина) акцентується на значенні артикуляційної узгодженості в ансамблевому співі, на методах розвитку дикції та ролі інтонаційного словесного малюнка в академічній вокальній педагогіці. Зарубіжні дослідники (R. Miller, M. Rosenberg, N. Saklad) розглядають артикуляцію крізь призму вокально-фонетичної та фізіологічної підготовки, підкреслюючи її вплив на стилістичну точність, мовно-музичну інтеграцію та сценічну виразність.

У статті Т. Ланіної «Теоретичні основи вокального ансамблевого виконавства» акцент зроблено на важливості артикуляційної точ-

ності як чинника інтонаційної злагодженості та стильової цілісності у вокальних ансамблях (Ланіна, 2017, с. 48). Авторка підкреслює, що артикуляційна координація між учасниками ансамблю є основою змістовної виразності колективного музичного вислову.

Окремі аспекти артикуляційної техніки докладно розглядає О. Стахевич у курсі лекцій «Основи вокальної педагогіки», де артикуляція аналізується як складова професійного голосоутворення (Стахевич, 2002). Вчений пропонує методичні рекомендації щодо розвитку дикційної виразності у студентів диригентсько-хорових спеціальностей, враховуючи зв'язок між мовленням, інтонацією та музичною структурою твору.

П. Волошин у праці «Вокально-виконавська манера як творчий чинник сучасного вокального мистецтва» розглядає артикуляцію крізь призму індивідуальної виконавської стилістики. Він трактує дикцію не лише як технічний інструмент, а як засіб смислової інтерпретації, що формує емоційне наповнення вокального образу та сприяє персоналізації художнього вислову (Волошин, 2022).

У своїй праці «Solutions for Singers» («Рішення для співаків»), де представлено низку практичних вправ для розвитку мовленнєвої чіткості, артикуляційної свободи та координації із диханням, Р. Міллер розглядає артикуляцію як критичний компонент вокального формування фрази й сценічної виразності (Miller, 2004).

У виданні «The Vocal Athlete» («Вокальний спортсмен») авторки М. Розенберг та В. Леборн аналізують артикуляцію в контексті анатомії голосового апарату, м'язової роботи й технік динамічного мовлення. Значна увага приділяється фізіологічній підготовці артикуляційного апарату, фонетичній точності та їхньому зв'язку з художньою інтонацією (Rosenberg and LeBorgne, 2024).

Книга Н. Саклад «Voice and Speech Training in the New Millennium» («Голосові та мовленнєві тренування в новому тисячолітті»), що містить інтерв'ю з провідними педагогами вокалу й сценічного мовлення, також окреслює цінну інформацію (Saklad, 2011). У ній артикуляція розглядається як частина інтегрованого процесу сценічної комунікації, що поєднує дикцію, ритміку, виразність тексту й акторську пластичність.

Таким чином, сучасна наукова література засвідчує зростання уваги до артикуляції як до багаторівневого явища, що поєднує технічні, інтонаційні, психологічні й естетичні аспекти. Водночас відсутність цілісного підходу до аналізу артикуляції у взаємозв'язку сольного й хорового виконання, а також недостатня кількість спеціалізованих методик її розвитку в академічній вокальній освіті визначають актуальність подальших досліджень у цьому напрямі.

**Мета дослідження** полягає у виявленні ролі артикуляції як важливого компонента вокальної виразності та обґрунтуванні її значення у фаховій підготовці академічних співаків, з урахуванням особливостей сольного й хорового виконання.

**Виклад основного матеріалу дослідження.** Артикуляція в академічному співі розглядається як багатокомпонентний і поліфункціональний процес, що об'єднує низку взаємопов'язаних аспектів: фізіологічний, мовно-фонетичний, інтонаційно-музичний, ритміко-структурний та психологічно-виразний. Її роль виходить за межі простої механіки звукоутворення чи чіткості мовлення – вона виступає як основа смислової достовірності, естетичної цілісності та емоційного впливу вокального виконання. Артикуляційна техніка, вплетена в загальну систему вокальної майстерності, значною мірою визначає якість виконавської інтерпретації як у сольному, так і в хоровому форматі.

У сольному академічному співі артикуляція безпосередньо пов'язана з індивідуальним стилем вокаліста, його здатністю моделювати смислово-виразний малюнок фрази, передавати поетичні нюанси тексту, формувати логічну та динамічну структуру музичного вислову. Вона реалізується через фокусовану дикцію, чітке інтонування голосних і приголосних звуків, досконале фразування та вміння підпорядковувати артикуляцію змісту й емоційній насиченості твору. Важливою умовою формування артикуляційної виразності є робота над окремими компонентами мовного апарату: рухливістю та координованістю язика, губ, м'якого піднебіння, щелепи, а також розвиток гнучкості артикуляційних переходів у поєднанні з опорою на дихання й резонаторну підтримку.

Значну роль у побудові артикуляційної моделі відіграє поетичний контекст вокального твору. Мовна логіка, пунктуаційні паузи,

акценти, емоційне забарвлення лексем – усе це має бути інтерпретовано співаком не лише з позицій лінгвістичної точності, а й крізь призму музичного фразування. Співак має навчитися перетворювати мовлення на інтонаційно-художній жест, надаючи тексту звучання, змісту – форми, а фразі – завершеності. Таким чином, артикуляція постає як посередник між поезією й музикою, як чинник, що перетворює мовний текст на музичний образ.

У хоровому співі артикуляція набуває колективного виміру і виступає як головний засіб формування ансамблевої злагодженості. Координація артикуляційних дій усіх співаків забезпечує чіткість тексту, єдність інтонації, синхронність ритмічної пульсації, а також стилістичну узгодженість звучання. Важливу роль тут відіграє артикуляційна точність приголосних звуків – особливо вибухових і шиплячих – які мають одночасно артикулюватися всіма голосовими групами без втрати ритмічного імпульсу. Недостатня увага до цього компонента призводить до розмитості звучання, зміщення фокусів уваги й зниження змістової виразності твору.

У практиці диригентсько-хорової роботи артикуляція виступає не лише як предмет технічної корекції, а як основа художнього осмислення тексту, засіб управління фразовим розвитком, емоційною динамікою й музично-поетичним простором твору. Саме тому колективні артикуляційні тренінги мають бути невід'ємною частиною хорової репетиції. Ефективними є синхронні вправи на дикційне вирівнювання, читання хорових партій у мовному режимі з акцентами на смислові вузли, вокалізація поетичних текстів перед виконанням, ізольована робота над артикуляцією голосових груп у складних темпах і фактурних умовах.

Виконавський досвід підтверджує той факт, що артикуляція у вокалі є також засобом семантичної інтерпретації: вона дозволяє формувати логічні паузи, інтонаційні вигини фраз, підкреслювати ключові слова, афективно забарвлювати інтонаційні домінанти. Чіткість і природність артикуляції безпосередньо впливають на переконливість виконання, його зв'язок із внутрішнім мовленням слухача, глибиною емоційного контакту.

У процесі виконавської практики нами визначено основні методичні підходи до фор-

мування артикуляційної виразності. У сольному академічному співі ефективними є такі форми роботи:

- вправи на ізольовану артикуляцію у мовчазному режимі;
- спів вокалізів зі зміною складів (ма-на-ля), з різною динамікою й інтонаційною спрямованістю;
- читання вокального тексту з акцентом на приголосні, ритмічний пульс та інтонаційні арки;
- поєднання дикційної чіткості з музичним фразуванням у повільному темпі;
- спів фраз на одномовному тексті з інтонаційним малюнком, наближеним до мовлення.

У хоровому виконавстві доцільним є використання:

- колективного проговорення партій у режимі «мовного хору»;
- хорових вправ на узгодження артикуляційних зусиль (особливо приголосних);
- читання з відстеженням логіко-синтаксичних пауз і динамічних акцентів;
- вокалізація з одночасною візуалізацією артикуляції (дзеркальні вправи);
- використання дикційних рефренів у складних ритмічних фрагментах.

Узагальнюючи сказане, можна зробити висновок, що артикуляція є не лише технічним, а й глибоко художнім компонентом вокального мистецтва, який поєднує мовленнєву логіку, інтонаційну структуру, динамічну драматургію й психологічну правдивість виконання. Її значення в сучасній системі вокальної підготовки потребує переосмислення, посилення методичної уваги та розробки спеціалізованих комплексів вправ, що дозволять формувати гнучку, усвідомлену й естетично досконалу артикуляційну культуру академічного співака. Це особливо актуально в умовах зростаючих вимог до інтерпретаційної глибини, текстової чіткості й комунікативної переконливості академічного сольного та хорового виконання.

**Висновки та перспективи подальших досліджень.** У результаті проведеного дослідження встановлено, що артикуляція є однією з ключових складових вокального мистецтва, яка забезпечує не лише технічну правильність виконання, а й формує основи художньої виразності, інтонаційної достовірності та змістової

точності академічного співу. Артикуляційна виразність у сольному й хоровому виконавстві охоплює мовленнєві, інтонаційні, ритмічні та психофізіологічні аспекти, поєднуючи в собі функції голосоутворення, мовного моделювання та художньої інтерпретації вокального тексту.

У сольному співі артикуляція постає як індивідуалізований засіб передачі поетичного змісту, емоційної напруги, внутрішніх акцентів та логіки музичного мислення. Вона безпосередньо пов'язана з диханням, фразуванням, дикцією та тембровою палітрою голосу. У хоровому виконанні артикуляція набуває колективного значення: синхронність дикції, ритмічна точність і фонетична чіткість є основою ансамблевої єдності, гармонійного звучання та високої інтонаційної культури колективу.

З огляду на результати аналізу науково-методичних джерел, педагогічної практики й сучасних тенденцій виконавства можна стверджувати, що розвиток артикуляційної культури має бути одним із пріоритетів у професійній підготовці вокалістів. Йдеться не лише про засвоєння дикційних навичок, а про формування гнучкого артикуляційного мислення, здатного адекватно й естетично точно передавати зміст вокального твору. Ефективна артикуляція виступає індикатором високого виконавського рівня – як у сольній, так і в хоровій манері. Важливо, щоб артикуляційна робота в освітньому процесі супроводжувалася усвідомленою інтерпретаційною діяльністю, роботою над текстом, поєднанням мовної логіки з музичною структурою.

На основі проведеного дослідження обґрунтовано необхідність впровадження до навчальних програм вокальної підготовки цілеспрямованих артикуляційних тренінгів, які б поєднували фонетичні, вокально-технічні та естетично-інтерпретаційні аспекти. Особливої уваги заслуговує розробка вправ на дикційну чіткість, логічне членування тексту, кореляцію приголосних звуків у хорі, формування артикуляційної свободи й м'язової пластики мовного апарату.

Перспективи подальших досліджень полягають у розробці системних методик артикуляційної підготовки на різних етапах музичної освіти – від початкового навчання до підго-

товки професійних сольних і хорових виконавців. Актуальним є також вивчення особливостей артикуляції при виконанні вокальних творів різними мовами, що вимагає врахування фонетичної специфіки й стилістичних норм кожної мовної традиції. Важливими напрямками майбутніх розвідок можуть стати аналіз впливу артикуляції на формування тембрового забарвлення голосу, фразову інтонацію, динаміку та сценічну природність виконання.

Окремого осмислення потребує міждисциплінарний підхід до вивчення артикуляції як феномена, що поєднує вокальну педагогіку, фонетику, сценічне мовлення, психологію виконавства та музичну інтерпретацію. Такий підхід дозволить поглибити уявлення про артикуляцію як про поліфункціональну категорію, що формує цілісність вокального мистецтва – від технічного звучання до глибинної смислової експресії.

#### ЛІТЕРАТУРА:

1. Волошин Петро Миколайович. Вокально-виконавська манера, як творчий чинник сучасного вокального мистецтва. 2022.
2. Закрасняна Ж. М, Мельниченко І.В. Методи розвитку виконавської виразності співака спеціальності «академічний вокал». *Імідж сучасного педагога*. 2018. №. 2. С. 78–81.
3. Ланіна Тетяна Олександрівна. Теоретичні основи вокального ансамблевого виконавства. *Музичне мистецтво в освітологічному дискурсі*. № 2. 2017. С. 46–50.
4. Микиша М. Практичні основи вокального мистецтва. Київ: Музична Україна, 1971. 78 с.
5. Михайлюк Х. Формування навиків самоконтролю як необхідна умова розвитку співочого голосу. *Вокальне мистецтво: Історія. 19 Сучасність. Перспективи: збірник статей* / ред.-упор. Г. Карась. ІваноФранківськ: Фоліант, 2015. С. 178–182.
6. Стахевич О. Г. Основи вокальної педагогіки. Курс лекцій: навч. пос. для студ. дир.-хор. фак. муз. та пед. вузів. Ч 1. 2002.
7. Юцевич Ю. Теорія та методика формування та розвитку співацького голосу. К.: ІЗМН, 1998. 160 с.
8. Miller Richard. Solutions for singers: Tools for performers and teachers. Oxford University Press, 2004.
9. Rosenberg Marci, and Wendy D. LeBorgne. The vocal athlete: application and technique for the hybrid singer. Vol. 1. Plural Publishing, 2024.
10. Saklad Nancy. Voice and speech training in the new millennium: Conversations with master teachers. Applause Theatre & Cinema Books, 2011.

#### REFERENCES:

1. Voloshyn, Petro Mykolaiovych. (2022). Vokalno-vykonavska manera, yak tvorchyi chynnyk suchasnoho vokalnoho mystetstva [Vocal-performance manner as a creative factor of contemporary vocal art]. [in Ukrainian].
2. Zakrasniana, Zh. M, Melnychenko, I.V. (2018). Metody rozvytku vykonavskoi vyraznosti spivaka spetsialnosti «akademichnyi vokal» [Methods of development of the singer of the singer specialty «academic vocals»]. *Imidzh suchasnoho pedahoha*. №. 2. 78-81. [in Ukrainian].
3. Lanina, Tetiana Oleksandrivna. (2017). Teoretychni osnovy vokalnoho ansamblevoho vykonavstva [Theoretical foundations of vocal ensemble performance]. *Muzychne mystetstvo v osvitolohichnomu dyskursi*. № 2. 46-50. [in Ukrainian].
4. Mykysha, M. (1971). Praktychni osnovy vokalnoho mystetstva [The practical foundations of vocal art]. Kyiv: Muzychna Ukraina. 78. [in Ukrainian].
5. Mykhailiuk, Kh. (2015). Formuvannia navykiv samokontroliu yak neobkhdna umova rozvytku spivochoho holosu [Formation of self-control skills as a necessary condition for the development of singing voice]. *Vokalne mystetstvo: Istoriia. 19 Suchasnist. Perspektyvy: zbirnyk statei* / red.-upor. H. Karas. – IvanoFrankivsk: Foliant. 178–182. [in Ukrainian].
6. Stakhevyh, O. H. (2002). Osnovy vokalnoi pedahohiky [Fundamentals of vocal pedagogy]. Kurs lektsii: navch. pos. dlia stud. dyr.-khor. fak. muz. ta ped. vuziv. Ch 1. [in Ukrainian].
7. Yutsevyh, Yu. (1998). Teoriia ta metodyka formuvannia ta rozvytku spivatskoho holosu [Theory and methodology of formation and development of singing voice]. K.: IZMN. 160. [in Ukrainian].
8. Miller, Richard. (2004). Solutions for singers: Tools for performers and teachers. Oxford University Press.
9. Rosenberg, Marci and Wendy, D. LeBorgne. (2024). The vocal athlete: application and technique for the hybrid singer. Vol. 1. Plural Publishing.
10. Saklad, Nancy. (2011). Voice and speech training in the new millennium: Conversations with master teachers. Applause Theatre & Cinema Books.